Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 84 (9768) | 1975 чылдың апрель 10, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 кап

Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ Ю. ЦЕДЕНБАЛ-БИЛЕ УЖУРАШКАНЫ

Апрель 9-та СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Л. И. Брежнев МАРН ТК-ның Бирги секретары, МАР-ның Улустун Улуг Хуралынын Президиумунун Даргазы эш Ю. Цеденбал-биле ужурашкан.

Ужуражыышкынның киржикчилери Совет Эвилелинде болгаш Моол Арат Республикада коммунистиг база социалистиг тургузуушкунун чөруп турарының дугайында бот-боттарынга дыннатканнар. Олар совет-моол харылзаларны улам хөгжүдери-биле хөлбашкан айтырыгларны чугаалажып тура, СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Л. И. Брежневке баштаткан совет партия-чазак төлөөлериниң 1974 чылда Моол Арат Республикага чоразының үезинде чарганы СЭКП биле МАРН-ныың, ССРЭ биле МАР-ныың аразында бүгү талалыг кады ажылдажылганы ханылдырынче угланган дугуржулганын болгаш дугуржуушкуннарның чедишкиниг күүсеттинип турарын сеткил ханыышкыны-биле демдеглээнпер. МАР-ның партия-чазак төлөөлериниң Совет Эвилелинге кээр деп турарынын болгаш ол аан-чорук чаңчыл болган совет-моол найыралды быжыглаарынга чаа салыышкын киирип, улуг ужур-дузалыг болурун демдеглээн. Акыдүнма ийи партиянын удуртукчулары кайы-даа талага сонуургалдыг өлөөн хөй делегей айтырыгларының талазы-биле сайгал-онал солушкан.

Эш Л. И. Брежневтин эш Ю. Цеденбал-биле ужуражыышкыны чуректиң ханызындан, акы-дүнма өзүүнга эрткен болгаш көрген айтырыглар талазы-биле туруштарының долузу-биле дүгжүп турарын база катап бадыткаан. (СЭТА).

1975: БЕШ ЧЫЛДЫҢ ДООЗУКЧУ ЧЫЛЫ

Көдээ ажыл-агый обзору

БЕЛЕТКЕЛ ДООЗУЛБААН

Часкы тарылганың эгелээрнинге чедир санныг хонуктар арткан. Ие кызырылган тудумна, белеткелге күженнишкин улгадып турар. Ындыг болурда ужурлуг. Ие манавас болгай. Часты бүгү тала-биле белеткелдиг уткуур херек.

Республиканың ажыл-агыйларында часкы тарылгага белеткел ажылдары канчаар чоруттунуп турарыл? Апрельдин 1-де медээ-биле алырга, республикага ниитизи-биле септээр ужурлуг 1822 тракторнуң 1328-и септеттинген, азы планның 72,9 хуузу болуп турар. Эрткен чылдың бо үезинде тракторларгын 81,1 хуузу септеттинген турган. Моон алырга, бо чылын техника септелгезинин темпизи куду-дур. Тус-тус ажыл-агыйлардан Чөөн-Хемчик, Бай-Тайга, Таңды районнарның колхозтары техника септелгезин доозуп алган. Районнардан ниитизи-биле Чөөн-Хемчикте, Эрзинде септелге элээн шалыгкын темпилиг чоруттунуп, доостур чыгаан. Совхозтардан «Хемчик», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Алдан-Маадыр», Жданов аттыг совхозтар техниканы белеткээрин бүрүн дооскан.

Оон-биле чергелештир техниканы часка белеткээр ажыл чамдык районнарда кончуг оожум чоруп турарын айтыр херек. Чижээ, Мөнгүн-Тайгада байгы-ла 13 тракторнуң чүгле үжү белеп, Өвүрде 8, Улуг-Хемде 80, Таңдыда 59, Бии-Хемде 75, Тожуда 10, Каа-Хемде 72 трактор ам-даа септелгеде турбушаан. Ынчангаш септелгеге хүн бүрүде күженнишкинни улгаттырары ажыл-агыйларның удуртукчуларындан, тускай эртемниглериннен негеттинип турар. Септелгени саададып турар база бир чүүл болза, ажыл-агыйларның херектиг артык кезектер-биле хандыртынмайн турары. Ынчангаш республиканың «Сельхозтехника» каттыжыышкыны артык кезектер-биле ажыл-агыйларны хандырарының айтырыын сонгаарладыышкын чокка шинтпирлээри эргежок чүгүлө.

Белеткеттинген үрезиннин шынарын ап көөрге, байдал база-ла дүвүреңгир. Республикада хыныттынган 472 944 центнер үрезиннин 67 093 центнери, азы 14,2 хуузу чажар шынарынга чедир белеткеттинмээн болган. Хыныттынган үрезинде I болгаш II классты 215 496 центнер.

Тус-тус районнарны алырга, Өвүр районнуң бүгү үрезини кондициялыг эвес. Чөөн-Хемчикте 34,3 хуузу, Бай-Тайгада 20,5 хуузу, Тес-Хемде 44 хуузу, Эрзинде 24,2 хуузу чажар шынарынга чедир белеткеттинмээн. Белеткеп алган үрезиннин шынары Таңды, Бии-Хем, Кызыл районнарда элээн эки болуп турар.

«Торгалыг» совхозтуң үрезини бүрүнү-биле, «Бай-Талда»— 50, «Чыраа-Бажында»— 65, «Тыва» болгаш Жданов аттыг совхозтарда — 51—63 хуузу кондициялыг эвес.

Оон ангыда, ажыл-агыйларда ам-даа дыка хөй үрезин чедишпейн турар. Хереглеттинер үрезиннин тыптынып, сөөртүп алыры, ону ӧрыглаары белен эвес дээрзи биллингир. Бо талазы-биле кылыр ажыл ам-даа улуг-дур. Ажыл-агыйларның удуртукчулары, тускай эртемниглери часкы тарылга эгелээринге чедир бүгү чүвени аңаа белеткеп алыр дээш далажыр ужурлуг.

Ам хүн караа улам-на чылып, шөлдерде хар арлып, чер эрип эгелээн. Тоску беш чылдың доозукчу чылында тараажыларның мурнунда улуг сорулгалар салдынган. Ону чедишкиниг күүседири хамыктың мурнунда часкы хову ажылдарын кайы хире билдилиг, организастыг чорударыдан колдуунда хамаарыр апаар. Ам безин чамдык черлерде шөлдеринин өл-шыгын базырып, илиртээринче кирип турар. Чижээ, Чөөн-Хемчик районда СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, Барыын-Хемчикте «Барлык» совхозтар шөлдеринин өл-шыгын аралап базырып эгелээн. Сөолгү өлүген хар болгаш донат аңаа шаптыктаза-даа, ол ажыл ам кашла хонуктан массалыг эгелээр. Хамыкты мурнай Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Өвүр, Эрзин болгаш Тес-Хем районнарның ажыл-агыйлары часкы илиртээшкинче киреллер.

Шык базырыышкыны эгелээн, а часкы тарылгага белеткел ам-даа доозулбаан-дыр. Ынчангаш ам бүгү күштү часка белеткелди доозарынче мобилизастаарын ие негеп келген.

Часкы тарылгага хереглээр үрезинин эки шынарлыг белеткеп алыр дээш Бай-Тайга районда «Мурнакчы» колхозтуң тараажыларының Х. Кызыл-оолга удуртканн звенозу тараа культураларын хораннап эгелээн. Олар баштайгы хүннерде 150 топнаны хораннаан.

ҮРЕЗИН БЕЛЕТКЕЛИ

Арткан үрезиннерни бөгүн, даарта арылган доозар сорулганы салган ажылдап турар. Колхоз баштаар чери звено кежигүннериниң ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургускан.

«Тээли» совхоз бо ажылды база эгелээн. Ажыл-агый 704 тонна үрезинин хораннаар.

Ч. ОРТУН-НАЗЫН.

КВАРТАЛ ПЛАНЫН АЖЫРГАН

Кызылдың сүт заводунуң делгем, чырык цехтеринге эртенги шактарда чеде берген бис. Ажылчыннар дерилгелер чанында турупкан, механизмнерни башкарып ажылдаан, сүт кудар улуг хемчээлдиг савалары изиг суг-биле чуй шаптырган, чуп казапкан кылаң арыг апарган бүт шилдерин технологтут шугумнар дамчыштыр эрттиргилээн, черле мында кижи бүрүзү чай чок ышкаш сагындырар болду.

Бистин-биле кады цехтер кезин чораан план киллдизинде экономист Людмила Шагомирова завод бо чылдың бирги кварталында продукция сайгарарының даалгазын 100,7 хуу, продукцияны бүдүрүп үндүреринин планын 100,6 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң онаалдазын база ажыр күүседирин чедип алганын чугаалап чорду. Ол аразында ол-бо талаларже изиг суг бүлгүрткен, шинилээн-хоолаан тудушкак дерилгелерниң чанында келдивис. Маңаа арыглаан чалаң сүттү кудуп савалаар. Ажылдың хөй нуруузу бо цехте. Оон ырак авесте саржаг кудар цех. Бүдүрүлгенин планныг даалгаларын ажыр күүседиринге бо цехтер улуг үлүгү киирген. Мал сүдүнден саржаг кылырының планы кварталда 60 тонна турда, ону 68 тонна ажырыпкан. Эрткен чылдын бо үезиниинбиле дениэргe, сүт продуктуларын савалаары ийи катап өскен.

Творог кылыр ажыл база бүдүрүлгеде бир көл черни эелеп турар. Оон ажылчыннары социалистиг чарышка киришкеш, бо удаала бир дугаар черни алганнар. Оон бригадири Фаина Выштал баштаан ажылчыннар үш айларда 48 ажыг тонна эки шынарлыг творогту кылып, Кызылдың салыгларынче, чемненилге черлериннче киргеп. Оларнын ажылдаар черинге баарывыска бедик черде турган даажок улуг деспилерни хоюдуп каан ааржы дола берген, хойтпак бөжазы дег, көстүп туру. Улуг ванна деспилер чанында ажылчыннар бичии уруглар ышкаш көстүр болду. Ыяш хүүрекпер туткан, булгаан турдулар. Маңаа заводтуң лабораториязының ажылдакчылары ак халаттыг уруглар чедип келди. Оларнын бирээзи, лабораториянын эргелекчизи Тамара Дычко творогтун ажыктызының ой-тавында болганын, санитарлыг байдалдын бедик дециелдиг болуп турарын ажылчыннарга дыннатты. Шак мынчаар харылзаалыг, демниг ажылдап тургаш, беш чылдын планнарын, бедиткен хүлээлгелерин ажыр күүседирин чедип ап турар коллектив-тир дээрзин билген бис.

ЧУРУКТА: заводтуң бүдүрүлге лабораториязының мурнакчы лаборантылары Тамара Дычко, Зоя Вобликова творогтун ажыктызын хынап турлар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Хой оолдаашкыны

ЧИДИРИГ БОЛДУРБАС

Республиканың ажыл-агыйларында хой оолдаашкыны үргүлчүлевишаан. Апрель 4-те медээ өзугаар алырга, чаш төл камгалап ап турарының талазы-биле районнарда байдал мындыг:

Районнар	Төрээн хой	Камгалап алдынган хураган	Өлүп хораан хураган
Бай-Тайга	32024	31283	741
Мөнгүн-Тайга	19951	19766	185
Барыын-Хемчик	22632	22575	157
Өвүр	25091	24453	638
Чөөн-Хемчик	54630	54879	197
Улуг-Хем	48526	46403	2123
Таңды	15839	15617	222
Бии-Хем	19214	18763	451
Тожу	2169	2191	131
Каа-Хем	8719	8469	250
Тес-Хем	29740	29037	703
Эрзин	26907	26809	220
Кызыл району	19835	19394	441
Республика ниитизи-биле	325277	319566	6479
Эрткен чылдың ол үезинде турганы	359371	358818	3779

Ниитиниң малының баш санын өстүреринге кол чүүл— чаш төлдү менди камгалап алыры. Бо талазы-биле дээре түңнелдерни чедип ап турар районнар, ажыл-агыйлар республикада бар. Көдээ ажыл-агыйының дуржулга станциязының ажыл-ишчилери төрээн 7275 хоюндан ынча хураганны камгалап алган. Чөөн-Хемчик районда чаш төл камгалап алыр ажыл организастыг чоруп турар. Апрель 4-ке чедир төрээн 54630 хой-дан 54879 хураган менди камгалап алдынган. Ол ышкаш ыраккы Тожунуң хойжуларының бо талазы-биле чедишкиниг ажылдап турарын мактаар ужурлуг.

Эрткен чылдың бо үезинде республиканың ажыл-агыйларында 3779 хураган өлүп хораан турган, а бо чылын ол сан барык-ла ийи катап улгаткан-дыр: 6479, азы 2700 баш хураган хөй өлүп хораан. Малдын чаш төлүнүң хорамчалыг чоруу Улуг-Хем районда хөй боон өртпишаан. Эрткен айның төнчүзүнде медээ өзугаар бо районга 1283 баш хураган өлүп хораан турган болгай. А эрткен он шаа хонуктар дургузунда ол сан 2123 апарган, азы 840 хураган немей өлген.

Март 21-ге чедир Бай-Тайганың ажыл-агыйлары 161 чаш хураганны чедир албаан турган. Эрткен хонуктарда ол районга 580 хураган өлүп хораан. А районнуң бүгү төрүүр хоюнун чартык кезин ам-даа оолдаваан болгай. Чаш мал камгалап алырының талазы-биле дээштиг хемчеглерни дарый албас болза, байдал дыка бергедээр дээрзи районнуң ажыл-агыйларның удуртукчуларын, мал ажылының тускай эртемниглерин бодандырар ужурлуг.

Чаш малдың өлүп хораарының талазы-биле Тес-Хем район республикада үшкү черде чоруп турар. Эрткен он ажыг хонуктарда бо районнуң ажыл-агыйларындан 317 хураган өлүп хораан. Бии-Хем, Өвүр районнар 451—638 чаш хураганнарны чедир албаан. Чаа тургустунган Кызыл районнуң ажыл-агыйларында чаш хураганнарның өлүп хораар чоруу база хөй: бо хүннерге чедир ында 441 баш өлген.

Чаокы хүннер хойжуларның ажылынга эвээш эвес бергелерни таварыштырып турар. Ынчалза-даа ажыл-агыйларның удуртукчулары, тускай эртемниглери малдың чаш төлүн бүрүн камгалап алыры-биле болдунар бүгү дузаны хойжуларга чедирер ужурлуг. Чүгле ынчан дээре түңнелдерни чедип ап болур.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң дөртку чыыжынга соңгулда талазы-биле округтарның соңгулда комиссияларының составын бадылаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

«Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң соңгулда дугайында Дүрүмүнүн» 37, 38 болгаш 39 үүлдериниң үндезилээш, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **доктаадыры болза:**

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң дөртку чыыжына соңгулда талазы-биле округтарның соңгулда комиссияларын ажылчы чоннарның хөй-ниити организацияларының, ниитилелериниң болгаш коллективтериниң дараазындагы төлөөлекчилери составтыг кылдыр бадылаар:

КЫЗЫЛ ХООРАЙ

Школаның № 1 соңгулда округу

Округтуң соңгулда комиссиязының даргазы **Летиков** Марк Изотович — Кызыл ТЭС-тиң тудуг эргелелиниң коммунистиг организациязындан.

Округтуң соңгулда комиссиязының даргазының оралакчызы **Попов** Владимир Ильич — Тыва электри четкилериниң тус чер үлетпүрүүн болгаш коммунал-амыдырал хандырылга бүдүрүлгелериниң ажылдакчыларының профессионал эвилелинден.

Округтуң соңгулда комиссиязының секретары **Сафронова** Зинаида Федоровна — Тыва электри четкилериниң коммунистиг организациязындан.

Округтуң соңгулда комиссиязының кежигүннери:

Булдакова Ольга Леонидовна — Кызылдың башкы училищезинин Бүгү-эвилелдиг Аныяктарының Ленинчи Коммунистиг Эвилелиниң организациязындан;

Делег Альберт Монгушевич — Тыва электри четкилериниң Бүгү-эвилелдиг Аныяктарының Ленинчи Коммунистиг Эвилелиниң организациязындан;

Староверова Варвара Федоровна — Кызылдың башкы училищезинин коммунистиг организациязындан;

Осипов Анатолий Степанович—Кызыл ТЭС тудуг эргелелиниң тус чер үлетпүрүүн болгаш коммунал-амыдырал хандырылга бүдүрүлгелериниң ажылдакчыларының профессионал эвилелинден;

Шебалин Валентин Егорович — Кызыл ТЭС-тиң тудуг эргелелиниң Бүгү-эвилелдиг Аныяктарының Ленинчи Коммунистиг Эвилелиниң организациязындан;

Эргил-оол Игорь Чагович — Кызылдың башкы училищезинин башкыларындан, сургуулдарындан болгаш техниктиг ажылдакчыларындан;

Енисейниң № 2 соңгулда округу

Округтуң соңгулда комиссиязының даргазы **Антонова** Надежда Максимовна — Кызылдың школа-интернадының коммунистиг организациязындан.

Округтуң соңгулда комиссиязының даргазының оралакчызы **Рец** Михаил Александрович — «Каа-Хем» разрезниң ажылчыннарындан, инженер-техниктиг ажылдакчыларындан болгаш албан-хаакчыларындан;

Округтуң соңгулда комиссиязының секретары **Дорофеев** Владимир Алексеевич — республика эмнелгезинин инфекция салбырының медицина ажылдакчыларының коллективинден.

Округтуң соңгулда комиссиязының кежигүннери:

Бахчиванжи Виктор Иванович — «Каа-Хем» разрезтиң коммунистиг организациязындан;

Доржу Серенмаа Тюлюшевна — Кызылдың школа-интернадының башкыларындан болгаш техниктиг ажылдакчыларындан;

Замисная Галина Петровна — № 11 ясли-садтың коллективинден;

Сарыкай Даңдар-оол Дыртыкович — «Каа-Хем» разрезтиң коммунистиг организациязындан;

Хлабаева Ольга Николаевна — балык заводунуң тус чер үлетпүрүүнүң болгаш коммунал-амыдырал хандырылга бүдүрүлгелериниң ажылдакчыларының профессионал эвилелинден;

Шевела Иван Григорьевич— «Каа-Хем» разрезтиң ажылчыннарындан, инженер-техниктиг ажылдакчыларындан болгаш албан-хаакчыларындан.

Первомайскиниң № 3 соңгулда округу

Округтуң соңгулда комиссиязының даргазы **Третьяков** Федор Аркадьевич — Тыва авиабүдүрүлгениң коммунистиг организациязындан.

Округтуң соңгулда комиссиязының даргазының оралакчызы **Рыбалов** Василий Николаевич— Кадык камгалал министерствозунуң автобаазазының медицина ажылдакчыларының профессионал эвилелинден.

Округтуң соңгулда комиссиязының секретары **Черняева** Августа Михайловна — Тыва авиабүдүрүлгениң авиаажылдакчыларының профессионал эвилелинден.

Округтуң соңгулда комиссиязының кежигүннери:

Булох Валентина Григорьевна — Тыва авиабүдүрүлгенин авиаажылдакчыларының профессионал эвилелинден;

Бонин Александр Иванович — «Тувинская правда» солун редакциязының коммунистиг организациязындан;

Добычина Ирина Николаевна — Кызылдың № 11 школазының башкылар болгаш техниктиг ажылдакчылар коллективинден;

Белекпен Владимир Селип-ооович—Тыва авиабүдүрүлгениң Бүгү-эвилелдиг Аныяктарының Ленинчи Коммунистиг Эвилелиниң организациязындан;

Зябрева Фаина Назаровна—Кызылдың № 11 ортумак школазының коммунистиг организациязындан;

Янчат Чараш-оол Яковлевич — Кадык камгалал министерствозунуң автобаазазының медицина ажылдакчыларының профессионал эвилелинден.

Соңгу-Чөөн № 4 соңгулда округу

Округтуң соңгулда комиссиязының даргазы **Цыганкова** Нина Степановна — Юстиция министерствозунуң ажылдакчыларының коллективинден.

Округтуң соңгулда комиссиязының даргазының оралакчызы **Матвеев** Валерий Григорьевич— Тыва транспорт эргелелиниң тудуг-монтаж эргелелиниң ажылчыннарындан, инженер-техниктиг ажылдакчыларындан болгаш албан-хаакчыларындан.

Округтуң соңгулда комиссиязының секретары **Елизаров** Петр Михайлович — Статистика эргелелиниң коммунистиг организациязындан;

Кочетков Василий Андреевич — Дээди судтуң коммунистиг организациязындан;

Паву Сергей Сундуевич — Иштики херектер министерствозунуң коммунистиг организациязындан;

Соловьев Леонид Андреевич — Иштики херектер министерствозунуң ажылдакчыларының коллективинден;

Чурагашев Валерий Петрович — Иштики херектер министерствозунуң коммунистиг организациязындан;

Шилкин Алексей Васильевич — Иштики херектер министерствозунуң Бүгү-эвилелдиг Аныяктарының Ленинчи Коммунистиг Эвилелиниң организациязындан.

Мурнуу-Чөөн № 5 соңгулда округу

Округтуң соңгулда комиссиязының даргазы **Дежиев** Алексей Артемьевич — Хандырылга болгаш сайгарылга эргелелиниң ажылчыннарындан болгаш албан-хаакчыларындан.

Округтуң соңгулда комиссиязының даргазының оралакчызы **Севен** Алим Семенович — «Сельэлектрострой» тудуг-монтаж эргелелиниң ажылчыннарындан, инженер-техниктиг ажылдакчыларындан болгаш албан-хаакчыларындан.

Округтуң соңгулда комиссиязының секретары **Воронова** Надежда Михайловна—«Тувкоммунэнергонун» коммунистиг организациязындан.

Округтуң соңгулда комиссиязының кежигүннери:

Агапова Нина Михайловна — «Тувкоммунэнергонун» тус чер үлетпүрүүнүң болгаш коммунал-амыдырал хандырылга бүдүрүлгелериниң ажылдакчыларының профессионал эвилелинден;

Ремыгина Зинаида Николаевна — № 335 орук участогунуң ажылчыннарындан, инженер-техниктиг ажылдакчыларындан болгаш албан-хаакчыларындан.

Норбу Яков Седипович — Хандырылга болгаш сайгарылга эргелелиниң коммунистиг организациязындан;

Почекутов Николай Трофимович — № 335 орук участогунуң ажылчыннарындан, инженер-техниктиг ажылдакчыларындан болгаш албан-хаакчыларындан;

Черноиванова Зоя Михайловна — № 10 ясли-сад ажылдакчыларының коллективинден;

Чугунов Федор Константинович — «Сельэлектрострой» тудуг-монтаж эргелелиниң ажылчыннарындан, инженер-техниктиг ажылдакчыларындан болгаш албан-хаакчыларындан.

Транспорттуң № 6 соңгулда округу

Округтуң соңгулда комиссиязының даргазы **Шишкин** Петр Ефимович — Тыва транспорт эргелелиниң тудуг-монтаж эргелелиниң ажылчыннарындан, инженер-техниктиг ажылдакчыларындан болгаш албан-хаакчыларындан.

Округтуң соңгулда комиссиязының даргазының оралакчызы **Константинов** Николай Константинович — Кызылдың пассажирлер автобүдүрүлгезиниң харылзаа ажылдакчыларының, автомобиль транспортунуң болгаш чазаглыг оруктар ажылчыннарының профессионал эвилелинден.

Округтуң соңгулда комиссиязының секретары **Вишнева** Валентина Васильевна — Тыва транспорт эргелелиниң транспорт-экспедиция операцияларының болгаш контейнерлиг сеортүлгелериниң конторазының ажылчыннарындан, инженер-техниктиг ажылдакчыларындан болгаш албан-хаакчыларындан.

Округтуң соңгулда комиссиязының кежигүннери:

Артаева Александра Санчатовна — Кызылдың № 2 ортумак школазының коммунистиг организациязындан;

Беленкова Валентина Романовна — Кызылдың даараныла комбинадының ажылчыннарындан, инженер-техниктиг ажылдакчыларындан болгаш албан-хаакчыларындан;

Биче-оол Бора Кууларовна — Кызылдың медицина училищезинин медицина ажылдакчыларының профессионал эвилелинден;

Зиновьева Валентина Сергеевна — Кызыл хоорайның иштики херектер килдизинин ажылдакчыларының коллективинден;

Некрасова Ирина Степановна — Кызылдың пассажирлер автобүдүрүлгезинин коммунистиг организациязындан;

Шатохин Николай Петрович — Кызылдың пассажирлер автобүдүрүлгезинин коммунистиг организациязындан.

Пролетарскаяның № 7 соңгулда округу

Округтуң соңгулда комиссиязының даргазы **Машковский** Геннадий Степанович — Көдээ ажыл-агый министерствозунуң коммунистиг организациязындан.

Округтуң соңгулда комиссиязының даргазының оралакчызы **Исаев** Анатолий Ермолаевич — Кызылдың № 2 автобүдүрүлгезинин харылзаа ажылдакчыларының, автомобиль транспортунуң болгаш чазаглыг оруктар ажылчыннарының профессионал эвилелинден.

Округтуң соңгулда комиссиязының секретары **Салчак** Кара-кыс Камзат-ооловна — Ыяш ажыл-агый эргелелиниң ажылдакчыларының коллективинден.

Округтуң соңгулда комиссиязының кежигүннери:

Колодкин Афанасий Алексеевич — одаар чүүл сайгарар талазы-биле республика конторазының ажылчыннарындан болгаш албан-хаакчыларындан;

Колодкин Сергей Иванович — Ыяш ажыл-агый эргелелиниң ажылдакчыларының коллективинден;

Киреева Галина Николаевна — Тыва респотребсоюзтуң Кызылда садыг баазазының Бүгү-эвилелдиг Аныяктарының Ленинчи Коммунистиг Эвилелиниң организациязындан;

Лукьянов Владимир Иванович — Кызылдың № 2 автобүдүрүлгезинин коммунистиг организациязындан.

Монгуш Шилов Соскутович — Көдээ ажыл-агый министерствозунуң ажылдакчыларының коллективинден;

Сергеев Илья Филиппович— Тыва респотребсоюзтуң садыг баазазының коммунистиг организациязындан.

Лениниң № 8 соңгулда округу

Округтуң соңгулда комиссиязының даргазы **Викторов** Виктор Сергеевич —Тываның көдээ ажыл-агый техникумунуң коммунистиг организациязындан.

Округтуң соңгулда комиссиязының даргазының оралакчызы **Тас-оол** Сыгыр Байкараевна — «Шын» солун редакциязының ажылдакчыларының коллективинден.

(Уланчызы 3-кү арында.).

КОМСОМОЛЧУ ОТЧУГАШ

Бөгүнгү арында

- *Чалыы назынның хоорайы.*
- Хоочуннарның төлептиг салгалы.
- *Комсомолчу хүрээленнің көрүлдези.*

ЧЕДИИШКИННЕР-БИЛЕ АЛДАРЖЫДАР

Ак-Довурак хоорайның ВЛКСМ комитеди, комсомол организациялары СЭКП-нин XXIV съездизинин болгаш ВЛКСМ-нин XVII съездизинин шиитпирлеринде айыттынган сорулгаларны күүседир дээш ында партия организациязының удуртулгазы-биле алаан ажылларны кылып турар. Оон түнелинде тоску беш чылдың доозукчу чылы чедиишкиннит эгелээн болгаш мурнакчыларның саны эрткен чылдалгызындан-даа көвүдээн.

Хоорайның комсомолчулары болгаш аныяктары улус ажылагайның планныг сорулгаларын күүседиринге боттарының үлүүн идепкейлиг киирип турарлар. «Бодунуң база ол эштин улуу дээш», «Беш чылды шалыпчы ёзу-биле доозар» деп кыйгырыглар ооларны болгаш кыстарны күш-ажылчы тиилелгелерже улам-на хей-аът киирген. Бо хүннерде хоорайның 600 ажыг аныяк бүдүүргечилери болгаш комсомолчу-аныяктарның 9 коллективтери доозукчу чылдың планныг онаалдаларын долузу-биле күүседир чыгаан, а 9 мурнакчы база комсомолчу-аныяктарның 2 коллективи беш чылды доозупкан. Бо дээрге, комсомол документизин солуурунга белеткелдин болгаш солуушкунуң үезинде улуг күш-ажылчы кедүрлүүшкүндүр.

Аныяктарның эртем-техниктиг деш-илгеге киржилгези, бүдүүрүгенин ажыктыын бедиринин, камналганын чурумун күштелдириниң талазы-биле комсомол организацияларының көрүлде-маргылдаазы хоорайда калбарган. Оон ачызында шиитпирлиг чылда 48380 литр бензин, 500 мун киловатт-шак электроэнергия, 320 мун тонна хөмүр-даш, 35 мун рубльдин автодугуюу болгаш өске-даа материаллар камнаттынган. Ак-Довуракты ооларының болгаш кыстарының демниг ажылының чедиишкинин бо.

Бүдүүрүгениң технологиязын экижидер, чаа техникаларны ажыглалга киирер болгаш ажылчыннарга таарымчалыг байдалдарны тургузар талазы-биле эвээш эвес ажылдар кылдынган. Аныяк чаартыкчыларның киирген саналы чылда 140 мун рубль түннүг ажыкты берген. Ылангыя комбинаттың транспорт негинин болгаш арыглал фабриказының аныяктары бо ажылга идепкейлиг киришкеннер.

Хоорайның комсомол комитеди СЭКП-нин XXIV съездизинин болгаш ВЛКСМ-нин XVII съездизинин сорулгаларын амыдыралга боттандырарыныче ооларны болгаш кыстарны башкарып турар. Комсомолчу даалгаларны доктаамал күүседип, бүдүүрүгеге телептиг үлүүн үргүлчү киирип турар аныяктар көвүдээн. Маңаа аныяктарны дагдынып алгаш кижизидер шимчээшкиннин улуг рольдуг болуп турарын демдеглээри чугула. Бисте үш чыл чедир ажылдаваан аныяк кижи бүрүзү дагдыныкчылыг. Бо ажылды дагдыныкчыларның хоорай чөвүдели, оон даргазы Галина Григорьевна Криницкая удуртуп турар.

Комсомол комитеди хоорайның аныяктарының хостуг үезин солун кылдыр организаттарын оралдажып турар. Хоорайның Культура ордузунга янзы-бүрү кежээлерни эрттирери, спорт маргылдааларын организаттаары сөөлгү үеде чурумчаан. «Романтик» деп аныяктар клуву база ажылын экижиткен. Спорттун янзы-бүрү 14 секциязы ажылдап турар. Федор Ондар удурткан хостуг хүрештин, Иван Крошко удурткан аар атлетиканың секциялары эки ажылдыг.

Оон-биле кады хоорайның комсомол организациязының ажылында чедир шиитпирлеттинмээн айтыыглар ам-даа хөй. ВЛКСМ комитеди, комсомол организациязы оларны чайладырынче улуг кичээнгейни салып турар. Черле ынчаш, беш чылдың доозукчу чылын Ак-Довуракты оолары болгаш кыстары күш-ажылчы чедиишкиннер-биле алдаржыдар дээрзинде бүзүреп болур.

Н. САВИН,
ВЛКСМ-ниң Ак-Довурак хоорай комитединин секретары.

ХҮЛЭЭЛГЕВИС КҮҮСЕТТИНЕР

Бистиң «Бай-Тал» совхозтуң аныяк сакманщиктери тоску бөш чылдың доозукчу чылында малдың чаш төлүн менди камгалап алыр дээш социалистиг чарышты калбартырынче республиканың бүгү аныяк сакманщиктерин кыйгырган чүве. Совхозтуң комсомолчуларының болгаш аныяктарының каттышкан никти хураланга 50 аныяк ооллар, кыстарны малчыннарга дузалаштыдып үндүрер, кижи бүрүзү-ле 85-тен эвээш эвес хураганны доруктурар, ниитизи-биле 4200 баш малдың чаш төлүн өстүргеш, совхозка дужаап бээр, зооветөөредилгениң бөлгүмнериниге болгаш кежээки школаның консультуктуларынга өренир деп хүлээлгелерни алган бис. Хойнуң болдаашкыны ам адактаалып турар, ыыш дургузунда бистиң бүдүрген ажыл-иживистиң үре-түнелин ам чижеглеп үндүрүп болур апарган.

Бо чылын мен ачамның коланынга сакманщиктен кыштадым. Ортумак школаны доосканым соонда, мал ажылынга беш чыл улаштыр ажылдап турарым бо. Эрткен чылын 110 хураганны менди камгалап алган мен, а бо кижым мээң ажаалда-тежээлдемде 100 хураган бар. Коданывыста ам-даа ооллаар 40 хире хой бар, олар хураганнаптарга кады ажылдап турар эжим Хертек Валентина-биле демнежин ажаар бис. Валентина эрткен чылын он класс дооскан, оон сакманщиктен турар баштайгы кижы бо.

Хой түлүктен ооллан эгелей бээрге, бисте мнай-бээр баар чай бар эвес, ынчангаш, ажыы-биле чугаалаарга, өске аалдарда өөрүмнүң канчаар ажылдап турарын эки-ле билбес мен. Чүгле ийи-чаңгыс таварылга бооп, аргышкан кижилерден кожа коданнарда байдалдар билдинер боор-дур. Бир эвес совхозтуң комсомол комитединиң кежигүннери боттары даалы малчыннарга кээп, чугаалажып азы аргышкан кижилерден сакманщиктен үнген аныяктарның көргүзүглерин дамчыдып берип турар болза, бистиң чаржырыыска улам эки болур ийик.

Бо чылын бистиң девискээривиске ниитизи-биле хүр кыш болган. Чүгле часкаар хар чаггаш, улаштыр хадаан, элээн бергедээшкиннерге таварыштывыс. Ам ол берге үе эрте берген, ниити көргүзүгленривис багай эвес, бир эвес бо-ла хевээр күженишкиннг ажылдап турар болзувусса, хүлээлгевисти бүрүн күүседиптеривистиң аргазы бар.

Х. ИРГИТ,
сакманщик.
Бай-Тайга район.

АНЫЯКТАР КИЖИЗИДЕРИНГЕ ҮЛҮГ

Аныяк өскенни күш-ажылга болгаш чараш чаңчылдарга кижизидериниң таарымчалыг аргалары сөөлгү үеде өлүүн иептерээн. Оларның бирээзи— аныяктарны дагдынып алгаш кижизидер шимчээшкин болур. Мөңгүн-Тайга районда 157 дагдыныкчы бар. Оларның 87-зи — коммунистер. Чер-черде парторганизацияларның болгаш партбөлүктериниң удуртулгазы-биле аныяк өскенни кижизидиринге олар улуг күш болуп турар. Дагдыныкчылар он-он ооллардыы болгаш кыстарны ажыл-ишке хаара тудуп, чонуң чоон оруунче киирген.

ВЛКСМ-ниң Мөңгүн-Тайга райкому, түс-түс комсомол организациялары аныяктарның коммунистиг кижизидилгезинге күш-ажылчы коллективтериниң ролүн улам ыңай бедидер талазы-биле эвээш эвес ажылдарны кылган. Оон түнелинде комсомолчу-аныяктарның беш коллективи болгаш үш хойжу бригадазы тургустунган. Оларның ажыл-херээн дүржулгалыг кижизидикчилер башкарып турар.

Мөңгүн-Тайга районуң ийи колхозунда 70 ажыг аныяк малчын бар. Чамдык малчын бригадалар кежигүннериниң деп кезии үжен хардан куду назылыг ооллар болгаш кыстар. Оларны Каң-оол Бады, Тейниң Дамдың, Биче-оол Дыртыына, Намы Мөңгүн-оол болгаш өске-даа хоочуннар дагдынып алган кижизидип, ажыл-иштиң чажыттарынга өөредип турарлар. Олар шупту эрткен чылын төрүүр чүс хойга онааштыр чүстен эвээш эвес хураганнарны доруктурып ап, аныяк малчыннарга үлегерин көргүзүп, байлак дүржулгазын дамчыдып бергеннер.

Адаш Чечекмаа, Иргит Чудур, Каң-оол Аңчы-оол оларны Каң-оол Бады хүлээнин алган кижизидип турар. Дагдыныкчының оларга сүмезин берип, арга-дүржулгазын айтып берип, кылган ажыл-ижин хынап, дузалажып турарын бо-ла көрүп болур. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Доңгак Бичинш, Иргит Тараа, Салчак Серен-Натпит болгаш өске-даа дагдыныкчылар база-ла ындыг.

Районуң албан, организация черлериниде база дагдыныкчылар бар. Оларның арызындан тудугжу И. Шуугуурдан эгелээш башкы М. Ховалыгга чедир активчилер хөй. Ынчалза-даа чамдык организацияларда дагдыныкчыларның ажылы сула. Районуң тудуг-септелге участогунда, амыдырал хандырылга комбинадында байдал ындыг. Черле ынчаш, чамдык ажыл-агыйларда, албан, организацияларда ук шимчээшкинче сагыш салыышкыны ам-даа чогуур негелдезинге четрес. Арагадарыга хандыкшыыр, корумчурум үрээр, ажыллан оспаксыраар ийи-чаңгыс кижилерниң бары ону бадыткан турар. Өг-бүлеге кижизидилгени чамдык ада-иелер чогуурубиле үнелевейн, харын-даа, боттарының эки үлегерин көргүзүп шыдавайн турарлар. Василий Оңгак-Кара, Самбуу Кара-Сал, Хертек Найыр-оол ышкаш ада-иелериниң кижизидилгени кошкатканындан оларның ажы-төлү өөредилгезинге кыспас, школазын каар, чурум үрээр чоруктарны кылып турар.

Беш чылдың болгаш доозукчу чылының планныг онаалдазының күүселдези чонуу күш-ажылче мобилизастаариндан улуг хамааржыр. Маңаа болгаш аныяктарны кижизидиринге районуң дагдыныкчылары боттарының буянныг үлүүн киирер ужурлуг.

О. МАСПЫЙ-ООЛ.

Хертек Кызыл-оолга удурткан аныяк слесарьлар бригадазы «Тыва даг-дүгү» комбинатта арыглал фабриказының бүгү механизмнериниң дөндески ажылдаарын хандырып, бедик бүдүүкчүлүг ажылдап турар. Бригадада слесарь, электри болгаш газ-биле каңнакчы К. Хертек, Б. Күжүгет механизмнерниң үрелген кезентерин солуп эптээрин баш бурунгаар кылып турар.

Бригада май мурнунуң социалистиг чарыжынга киришкеш, күш-ажылдың бүдүүкчүлүүн бедидерин көргөн. Бригада коммунистиг күш-ажылдың коллективи ат дээш демисежип турар.

Оон-биле кады фашистиг Германияны тиилээниниң 30 чыл оюн төлептиг өткүүр дээш шалыпчы эзлчегже бригада киргеи.

ЧУРУКТА: Хертек Кызыл-оолдуң слесарьлар бригадазы.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

БҮЗҮРЕЛДИҢ БАДЫТКАЛЫ

Дагылдының Барыын-Уш — хой малга таарымчалыг черлериниң бирээзи. Аңаа бистиң ада-өгбевис шаг-шаандан бээр чурттап келген.

Дагылды — барыын чүктен чөөн чүкче шөйлү берген, куржаңгы-куржаңгы хаяларлыг болгаш сүүр ооргалыг бедик даг. Оон бажындан көөрге Эрзиниң, Тес-Хемниң база Моол Арат Республиканың чамдык ажыл-агыйларының девискээри көстүп чыдар.

Чылдың кайы-даа үезинде Дагылды ыңай-бээр хат эрттирбес, ыжык. Чоок-кавыда чазын өң-не эрте өөт аштыр чер база ол. Бо чылын ол март ортаа үезинде-ле «хөрээн берзеннипкен». Ынчангаш Тамара хойларын мээске доктаадын каваш, хаялар баарынга ном вомчүп олурар апарган. Белде аалдарга оон дайгызы азы ыры хире-хире чаңгаанын келгилээр.

Эрзиниң «Коммунизмче орук» колхозта херээжен малчыннар эвээш эвес, ынчалза-даа улуг кадарчы болу бергеннери — каш-ла борбак. Оларның бирээзи, малчыннарның эң-не аныя, Тамара Маажый ол.

Тамара эрткен чылын Нарын ортумак школазының онгу клазының өөреникчизи турган. Кым болурунуң дугайын өөрү-биле кады чугаалажып, сүмележип, маргыжып шаг-ла болган. Ынчалза-даа апрельдиң бо хүннеринде ол белен эвес айтыыг—хойжулаар кылдыр шиитпирлеттинген.

Шиитпирлиг чылдың чазы дүжүп, үшкү үлүүн эгелеп турда, доозукчу класстың комсомол хуралы болган. Хурал улуг кедүрлүүшкүннүг байдалга эрткен. Хүн айтыыы — мергежил шилип алырының дугайы. Хуралга онгу классчылар республиканың школаларының бүгү доозукчуларынга ВЛКСМ-ниң Тыва область комитединиң чаагазы-биле база Чөөн-Хемчик районда «Октябрь 30 чылы» колхозтуң аныяк хойжулары Аяк-Хээ биле Хеймерек Ондарларының республиканың комсомолчуларынга болгаш аныяктарынга, ниити билиг школаларының болгаш кедээниң профтехучилищелериниң доозукчуларынга кыйгырыы-биле танышкан. Онгу классчылар оларның кайызын-даа изин-биле детксээн болгаш СЭКП Тыва обкомунуң X пленумунуң Тывага хой ажылын улам ыңай хөгжүдер талазы-биле шиитпиринге комсомолчу харыы кылдыр хойжулаар күзелин ынчан илереткен. Комсомол хуралы тускай доктаалды хүлээн алган: «бүдүн класс хойжулаар».

Колхоз баштаар чери, ында партия, комсомол организациялары доозукчуларның күзелин хандырар талазы-биле эвээш ажылдарны кылган. Малчыннарда бажың-балгат чок, өгоран чедишпес болза-даа, ажылды эки организаттаанының болгаш бүгү хемчегларни алганының түнелинде чеди доозукчу хойжу апарган. Колхоз баштаар чери арткан ийи доозукчуга база өске ажыл тып бергей, а ийи доозукчу өөренип чорупкан. Ол школаның он бир доозукчузунуң салым-чолу ындыг болган.

Тамара республиканың ортумак ниити билиг школаларының хойжулаар күзелин илереткен доозукчуларының эрткен чазын Кызылга болган хуралының киржикчизи. Ынчан, ам Кая-Хемде «Бүрен» совхозтуң хойжузу апарган Таня Уваңгур, Мөңгүн-Тайганың «Малчын» колхозта хойжулай берген Даниил Чымба болгаш өске-даа школачы өөрү-биле «Шын» солуун редакциязынга ужуражылгага оон-биле чугаалашкан мен.

— Чогум ада-нем суурда-ла чурттап лоруур улус. Ынчангаш мал ажылында шоолуг билир чүвем чок ийин. Кырган-ачам суг, харын, хойга үр болган. Оларга дузалажып, сургадып чөрзумза-чөрзумза мал ажылын, малчының күжүн үнелеп билир апарган мен. Ол ишче аныяктарны партия кыйгырыы турда, комсомолчу путевканы ынаар алыр ужурлуг мен— деп, ынчан ол чугаалап турган чүве.

Чоокта чаа Тамараны сураглап чорааш чеде бердим. Чайын ускен 415 баш хураган хүлээн алган, кырган-ачазы-биле ийилээ кадарып турар болду. Хоочун коммунист Кыргыс Сенгиевич Маажый оглунуң уруунга дузалакчылаарындан улуг хамааржыр. Маңаа болгаш аныяктарны кижизидиринге районуң дагдыныкчылары боттарының буянныг үлүүн киирер ужурлуг.

— Чогум ада-нем суурда-ла чурттап лоруур улус. Ынчангаш мал ажылында шоолуг билир чүвем чок ийин. Кырган-ачам суг, харын, хойга үр болган. Оларга дузалажып, сургадып чөрзумза-чөрзумза мал ажылын, малчының күжүн үнелеп билир апарган мен. Ол ишче аныяктарны партия кыйгырыы турда, комсомолчу путевканы ынаар алыр ужурлуг мен— деп, ынчан ол чугаалап турган чүве.

Чоокта чаа Тамараны сураглап чорааш чеде бердим. Чайын ускен 415 баш хураган хүлээн алган, кырган-ачазы-биле ийилээ кадарып турар болду. Хоочун коммунист Кыргыс Сенгиевич Маажый оглунуң уруунга дузалакчылаарындан улуг хамааржыр. Маңаа болгаш аныяктарны кижизидиринге районуң дагдыныкчылары боттарының буянныг үлүүн киирер ужурлуг.

О. МАСПЫЙ-ООЛ.

ӨӨРҮНЧҮГ КЕЖЭЭ

Ажыл-агый болгаш культура тургузуушкүнүнга, өзүп орар салгалды кижизидиринге комсомолдуң ролүн бедитпишаан, бистин партиявыс комсомол хүрээленин организас-политика талазы-биле быжыглаарының оруктарын айтып турар. Ол сорулганы шиитпирлээринге бо чылдың март 1-де эгелээн комсомол документидериниң солуушкуну кайгамчык улуг рольду ойнаар. Комсомол документилериниң солуушкуну дээрге, комсомолчу хүрээленниң көрүлдези, комсомолдуң организациязы бүрүзүнүң партияның шиитпирлерин канчаар күүседип турарының шынгыы хыналдазы болур.

Документилер солуушкунунга белеткел үезинде Тес-Хем районнуң комсомолчуларының ажыл-иштиг болгаш политиктиг идепкейи бедээн. Март 22-де районга комсомол документилериниң солуушкунуну эгелээн. Ол төөгүлүг болуушкунга турасклаатка кежээ Самагалдайның Культура бажынынга болуп эрткен. Аңаа шупту комсомол организацияларының төлээлери, күш-ажылдың болгаш дайынның хоочуннары, партия, совет ажылдакчылар чыглып келген.

ВЛКСМ обкомунуң төлээзи Р. Никонова комсомол документилериниң солуушкунунуң дугайында илеткелди кылган. Чугаазының төнчүзүнде ол мынча дээн:

— Комсомол обкомунуң бюрозунуң мурнундан документилер солуушкунунуң эгелээни-биле холбаштыр силерге база силерни дамчыштыр районнуң бүгү комсомолчуларынга байыр чедирерин чөпшээреп көрүнер. Комсомолчу бүрүзү беш чылдың доозукчу чылының хүн, шак бүрүзүнде кызымак, бедик шыпарлыг ажылдаарын, тергиин эки өөредилгелиг, сагылга-чурумнуг болурун күзедим.

Оон соонда комсомол райкомунуң бирги секретары Б. Ламажаа сөсту бөлүк комсомолчуларга — Самагалдай ортумак школазының өөреникчилеринге берген. Олар «Комсомол биледи, сен маадырлыг чоруткче кый деп тур сен» деп литература-музыкалыг монтажты күүсеткен.

Партия райкомунуң бирги секретары П. Т. Дамба-Хуурак, «Чодураа» колхозта хойжу бригадир С. Н. Чикей, шериг комиссары В. Н. Курганский олар комсомолчу үезинин дугайында сактыышкынарын чугаалап, комсомол документилериниң солуушкунунуң эгелээни-биле комсомолчуларга байыр чедиргенер.

Зал бир минута иштинде шыпшың апарган: чыылганнар Ада-чурттуң дайынының үезинде өлген маадырларны сактып ёзулаан.

Чаа билеттер тыпсыышкыны эгелээн. Районга бир дугаарында чаа билетти «Тес-Хем» совхозтуң Y. Шынаа салбырында комсомолчу-аныяктарның хойжу бригадазының кежигүну Мижит-оол Сүрүн-оол алган. Аңаа билетти Ленин орденниң эдилекчизи, «Чодураа» колхозтуң мурнакчы хойжузу, бригадир Иван Симчитович Данзурун тывыскаш, байыр чедирип, йөрээп чугаалаан. Оон соон дарый хоочун, хүндүткелдиг кижилер чаа билеттерни ажылынга кызымак, хөй-ниитичи, төлептиг аныяктар: чолаачы Мандал Даңзычы, бригадир Владимир Мөнге, садыгжы Анна Элбек, башкы Мөмбадак Чечекмаа, бухгалтер Роза Догуй-оол, өөреникчи Ирина Чамзы, медфельдшер Валентина Саная олар алгылаан. Чаа комсомол билеттери алган хүн оларның сагыш-сеткилинге кеззеде артар.

А. ДЕМБРЕЛЬ.

ЫРЫ-БИЛЕ ДООЗУЛГАН

Тээли ортумак школазының директору Хертек Аңнаар-оол, ол-ла школаның өөреникчизи Алевтина Очур, районнуң амыдырал хандырылга комбинадының быжыкчызы Вера Бады болгаш Тээли суурнуң оон-даа өске ооллар, кыстары чаа хевирниң комсомол документилерин өөрүнден баштай алыр аскежиктиг болганнар. Олар ындыг бүзүрелди кызымак ажылы-биле, өөредилгези-биле болгаш хей-ниитичи чоруу-биле чедип алганнар.

«Мурнакчы» колхозтуң аныяк кадарчызы, ВЛКСМ Тыва обкомунуң кежигүну, Шуй кедээ Совединиң депутады Алексей Саая база В. И. Ленинниң овур-хевирин сиилбээн, алды дакпыр орденниг комсомолдуң чаа биледин баштай алганнарның бирээзи. Мындыг мурнакчылар бистиң Бай-Тайгада хөй.

ВЛКСМ документилериниң солуушкунунга турасклааткан кежээни ВЛКСМ-нин Бай-Тайга райкомунуң бирги секретары Хертек Сереккей ажыткан. «Сээн комсомол биледин» деп илеткелди ВЛКСМ обкомунуң килдис эргелекчизи Кызыл-оол Сангы-Бадыраа кылган. СЭКП Бай-Тайга райкомунуң бирги секретары Дадар-оол Данзын-оол кежээнин ажылынга киржип, партияның аныяктар мурнунга салган сорулгаларының болгаш ону боттандырарының дугайын чугаалаан.

Комсомолдуң чаа билеттерин алган ооллларга болгаш кыстарга «Тээли» совхозтуң Найырал салбырының эргелекчизи, арэвечи чораан Мадар Самдан, районнуң прокуратура ажылдакчызы, арэвечи чораан Максим Очур олар чалыы үезин, аныяктарның ынчаарда коллективизацияга киржилгезин, Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде канчаар ажылдап турганын сактып чугаалаан болгаш байыр чедирген. Чаа билет алган комсомолчуларның өөрүнүнүн Вера Бады өөрүшкүзүн илереткен:

— Чаа билетти районнуң комсомолчуларындан баштай алыр бүзүрелди биске көргүскенинге өөрүвес аргам чоктур. Бо дээрге, меңээ аскежик-тир.

Бистиң комбинадывыста 22 комсомолчу бар. Оларның арызында онаашкан ажылынга харыысалгалыг мурнакчылар хөй. Кижи бүрүзү-ле социалистиг чарышта хаара туттунган. Оон ачызында чонга ачы-дуза чедирериниң планын ай санында ажыр күүседип келдивис. Кол кичээнгейни бүдүрген продукцияның шынарынче, продукцияның бот-үнезин чиигедиринче угландырып турар бис. Төрээн чуртувустун хөгжүлдезинге төлептиг улуувустуң киирериви эш-өөрүмнүң мурнундан илергейлеп тур мен...

Комсомол документилериниң солуушкунунга турасклааткан кежээ «Дөскел чок чалыы назын дугайында ыры»-биле доозулган.

И. СЕДИП-ООЛ,
кедээ бижикчи.

Чайгы дыштанылга

Москвага ВЦСПС болгаш ВЛКСМ ТК эвилелдешкен республикаларның, крайларның болгаш областларның профэвилел база комсомол организацияларының ажылдакчыларының СЭКП ТК-ның «Пионерлерниң болгаш школачыларның дыштанылгазын организастаарын улам экижидер хемчеглер дугайында» доктаалын ёзугаар пионерлерниң болгаш школачыларның дыштанылгазын организастаар ажылды улам сайзырадгайжыдар айтыыглар талазы-биле чөвүлел хуралын эрттирген.

1974 чылда пионерлерниң болгаш школачыларның чайгы дыштанылгазының түнелдериниң болгаш 1975 чылда уруглар ортузунга кадыкшыдылга ажылын кылыр талазы-биле профэвилел база комсомол организацияларының ажылының дугайында илеткелди ВЦСПС-тиң секретары Л. А. Землянникова аңаа кылган. Ол ышкаш ВЛКСМ ТК-ның секретары З. Г. Новожилованың, Бүгү-эвилелдиң В. И. Ленин аттыг пионер организациязының Төп чөвүлелиниң даргазы А. В. Федулованың илеткелдерин чөвүлел хуралга база дыңнаан.

Бо чылдың чайынында профэвилелдериниң ажыдары алаэди школачыларга болгаш пионерлерге 30 мун хире лагерьлерге он миллион ажыг уруглар дыштаныр. Ол дээрге, эрткен чылдыыдан 700 мун хөй-дур.

Апрель-майда уругларның кадыкшыдылга албан черлерни ажыдарынга белеткел талазы-биле Бүгү-эвилелдиң айын эрттирер. (СЭТА).

Люда Чурукпан «мээң өөрүмге ажыл-агыйлар удуртукчулары кодан хой-даа хүлээдип бербээн, бүзүревес-тирлер» деп хомудап турар. А бүзүреп болурунуң бадыткалы — Тамара Маажыйның болгаш оон чаңгыс классчыларының ажыл-херээ ол.

Ч. КАРА-КУСКЕ.

ЧУРУКТА: Тамара Маажый.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң дөртку чыыжынга соңгулда талазы-биле округтарның соңгулда комиссияларының составын бадылаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

(Уланчызы. Эгези 1-ги арында).

Округтуң соңгулда комиссиязының секретары **Елисеева Любовь Федоровна** — республиканың уруглар эмнелгезиниң медицина ажылдакчыларының коллективинден.

Округтуң соңгулда комиссиязының кежигүннери:

Анучина Вера Лукинична — Тываның көдээ ажыл-агый техникумунуң башкыларындан, сургуулдарындан болгаш техниктиг ажылдакчыларындан;

Блинова Антонина Васильевна — Кызылдың № 7 ортумак школазының башкыларындан болгаш техниктиг ажылдакчыларындан;

Колупаев Дмитрий Фадеевич — «Медтехника» конторазының ажылдакчыларының коллективинден;

Монгуш Оржунмаа Дапчаевна — Кызылдың даваныларга комбинадының ажылчыннарындан, инженер-техниктиг ажылдакчыларындан болгаш албан-хаакчыларындан;

Толгар-оол Оюн Араптанович — Дылдың, литератураның болгаш төөгүнүң Тыва эртем-шинчилел институдунуң коммунистиг организациязындан;

Чадамба Владимир Федорович — «Шын» солун редакциязының ажылдакчыларының коллективинден.

Совхозтуң № 9 соңгулда округу

Округтуң соңгулда комиссиязының даргазы **Бархатов** Виктор Александрович —Чурт-талга-коммунал ажыл-агый министерствозунуң АТБ-зиниң коммунистиг организациязындан.

Округтуң соңгулда комиссиязының даргазының оралакчызы **Ооржак** Калдар Кашык-ооловна — Телевидение болгаш радиодамчыдылга комитединиң ажылдакчыларының коллективинден.

Округтуң соңгулда комиссиязының секретары **Мурашко** Владимир Максимович — Министрлер Чөвүлелиниң автобаазазының харылзаа ажылдакчыларының, автомобиль транспортунуң болгаш чазаглыг оруктар ажылчыннарының профессионал эвилелинден.

Округтуң соңгулда комиссиязының кежигүннери:

Араптан Вера Дуденовна — Бүгү-эвилелдің Аныяктарының Ленинчи Коммунистиг Эвилелиниң «Тыва тудуг» трестің № 48 тудуг эргелелинде организациязындан;

Зайков Виктор Владимирович—Тываның экономика лабораториязының ажылчыннарындан, албан-хаакчыларындан болгаш эртем ажылдакчыларындан;

Казаков Алексей Николаевич —Енисей пароходствозунуң Кызылда райэргелелиниң коммунистиг организациязындан;

Лапшаков Юрий Васильевич —Чурт-талга-коммунал ажыл-агый министерствозунуң автобудурулгезиниң харылзаа ажылдакчыларының, автомобиль транспортунуң болгаш чазаглыг оруктар ажылчыннарының профессионал эвилелинден;

Мартемьянова Надежда Мартемьяновна — республика типографиязының ажылчыннарындан болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларындан.

Октябрьскаяның № 10 соңгулда округу

Округтуң соңгулда комиссиязының даргазы **Серебренников** Иван Тихонович — Тыва респотребсоюзтуң коммунистиг организациязындан.

Округтуң соңгулда комиссиязының даргазының оралакчызы — **Абросимова** Александра Федотовна — Кызылдың № 1 ортумак школазының коммунистиг организациязындан.

Округтуң соңгулда комиссиязының секретары **Смородников** Сергей Иванович — республиканың Күрбаик конторазының коммунистиг организациязындан.

Округтуң соңгулда комиссиязының кежигүннери:

Байсклан Любовь Монгушевна — Тыва респотребсоюзтуң ажылдакчыларының коллективинден;

Гаврилова Галина Степановна — Социал хандырылга министерствозунуң ажылдакчыларының коллективинден;

Изместьева Людмила Ивановна — Бүгү-эвилелдің Аныяктарының Ленинчи Коммунистиг Эвилелиниң Тыва респотребсоюзта организациязындан;

Күжүгет Калдар-оол Күртекович—«Кызыл үлетпүр тудуг» эргелелиниң ажылчыннарындан, инженер-техниктиг ажылдакчыларындан болгаш албан-хаакчыларындан;

Перекрестов Григорий Илларионович — «Кызыл үлетпүр тудуг» эргелелиниң ажылчыннарындан, инженер-техниктиг ажылдакчыларындан болгаш албан-хаакчыларындан.

Харлова Нина Федоровна — республиканың Күрбаик конторазының күрүне албан черлерининң ажылдакчыларының профессионал эвилелинден.

Тудугнуң № 11 соңгулда округу

Округтуң соңгулда комиссиязының даргазы **Баканова** Вера Федоровна — «Тыва тудуг» трестің коммунистиг организациязындан.

Округтуң соңгулда комиссиязының даргазының оралакчызы **Галайко** Виктор Анатольевич — «Кызыл тудуг» эргелелиниң ажылчыннарындан, инженер-техниктиг ажылдакчылар

М. Кенин-Лопсан

ЧҮГҮРҮК САРАЛА

Романдан үзүнду

Чогаалчы Монгуш Бораховичи Кенин-Лопсан ам 50 харлаан. Ооң баштайгы чогаалы 1943 чылда парлаттынган. А. Пушкинниң, Н. Некрасовтуң, В. Маяковскийниң, Д. Байроннуң шүлүктерин, Е. Юнганың «Өлүм чок корабль» деп чогаалын тыва дылче ол очулдурган.

Чогаалчының «Улуг-Хемниң шапкыны», «Хереөженниң чоргаралы» деп романнары болгаш өске-даа чогаалдары парлаттынгылаан. Ооң чогаалдарының чыындызының бирги тому үнген.

Моон адаанда оон романындан үзүндүнү парладывыс.

Даң бажы сарыг-шокар чорда, чылгычылар шайын хайындырып ижип алгеш, хамык аттарны сүргеш чорупканнар. Довурак-доозун кызыл булут бооп дээрде шаштыгып үнүп турган.

— Оой эжен! Улуг-Хемни! Сүлде бойнаан, Улуг-Хемни! Деңгерим бо, улустуң ырлажып турар Улуг-Хеми бо ышкажыл! «Улуг хемниң шапкыны дег, улай хогжээн хувискаалды» деп ырлап чордуы. Хем эвес, ана кок дээр-дир мооңар!—деп, Узун-Кулак алгыра берген.

Чылгычыларның арызындан чаңгыс-ла Саадак Улуг-Хемни көрген. Ынчан ол болук өөрлүг чиң тээп чораан. «Пароходтуң ыжыл, ооң соонда алгызын дыңнааш, чүүктүг шарыларын каапкаш, үш кижи каккаш чыдыпкан. Сараланы мунган Саадак пароходту көрүп четтикен, чоржаң аттыг ийи эжи халдып кээрге, чалгыглар элди ажыр окталып шурагылаан, каң-халыындан хойган чүве дег, эрги ушунче кире халчып тургулаан. Тывалар бодунуң амыдырал-чуртталгазының чыдып калганын ыр-шоорга илередирде, даады-ла Улуг-Хемниң дошка кыстырганы-биле деңнеп кааптар чаңчылдыглар. Улуг-Хемниң кыдынга эң баштай келген кижи канчан сеткили амыравас боор! Узун-Кулактың ону көргеш, алгырыкканы дээрге, өөрүшкүүң кыйгызы-дыр.

Улуг-Хемниң терең суунга бодаарга, бичии ынай адыш ооу ышкаш, куузумаар салчыгашты сутта-чарга дүже бээринден кортқаш, чоон хендир-биле бурундуктааш, ийи борбак ак төжекте өртеп каан —пароп ол.

— Чорумалдар соонда болзуп, баштай албан аттарын дүрген кежирер—деп, паромнуң уштап-баштаар кижизинге Улуг-Хем кожуун даргазындан чоруткан кижи айтыышкын берип турган.

«Бо бичии ынай деспижекке аттар тургузуптарга, кижи сугже оларның-биле кады дүлдүне бербес чүве бе» деп бодап кээрге, Узун-Кулактың чүрээ тиккилээр болган. Хемниң оң талазында чалымныг деспек бар. Ооң бир хаязында баглап каан демир аргамчы хемнин аласталлыр кежип келген. Ында паромну так чыпшыр кожуп каан кедергей чоон демир аргамчының бир ужунда артында ыңай-бээр кожүп турар чылдыргыыштыг.

Чылгычылар аттарны эрик кыдыынче — кежиг аксынче боле ай деп келгеннер. Олары паромну чыдыыргай каапкаш, думаалаан кижи ышкаш, азырып-бышкырып, азаргап турулааннар. Херек бүтпестээн. Хүн биче дүүш апарганда безин чаңгыс-даа аът кежирип чадааннар. Оларның сүрүп келген аттарындан паромдуваа будун базар дилим мал кайда боор.

— Бо чер чурттуг чорумалдарның аттарын бир уеда кежирип көрзе, кандыгыл?—деп, Саадак бо-ла ээртиндир халдып келген.

Самнаар-оол чөпсүнүп, кымчызын чайган. Эрик кырынга турган ээрлиг ой шаа аттарның ээлери-биле кады кежирер болган. Ол черниң аттары улуг суунуң кыдыынга өскен болгаш, паромдува чүгле ээлчег манап кирип турганнар. Хуулгаазын хемеге туруп алган тамчыктыг малдарны Хөндергейдеп келген аттар магадаан чүве дег, карак албайн көрүп турганнар. «Бис чоонган бис» деп оларның дидимнери бодаан ышкаш, эриктиве поокшулап кээп, суг ижип каап, паромче көрүп каап турар апарган.

Чорук бичии шуудаан — Хөндергейниң чүгле ийи чүс хире аңдын доо чарыкче кежирип каапкаш, сыгыр паром бээр чарыктың эрик кыдыынга салдап үнүп орда, кара холеге үңгеп-союп келген.

— Дүне када хем кежип болбас. Озал-ондак болур болза, канзарыл? Сугдан туттунар эвес—деп, ыяш хүртү чанында башкарыкчы шыны чугаалаан.

— Ол-даа чоп-тур, ооңдар. Ол чарыкта малдарны Узун-Кулак суглар кадарып хойгай аан. Бо малдарны бис доо даглар эдээнге откарып хонаалыңар —дээш, Самнаар-оол часкам тейлердиве кымчызыбиле айыткан.

Сугдан коргуп, паромдаа ческинин турган аттарны кедээ шаттыва дозуптарга, боттары-ла үнүп кааннар.

Куш дүнден аттарны паромга чыгап келгеннер. Аттар манзага будуп дегзи каапкаш, бажын кактырыпкан дег, ойта дүжүп, чаза базып туруп бергеннер. Саадактың үш метр хире хаак кымчызы сыыгайндыр өскилээрге, аттар улам хөөгер болганнар. Күргаг черниң аттары суглан, отка чирткен дег, девиден коргуп турганы ол, та өөрүүнүң бир чамдызындан чарылгаш, мунгарап баксырааны ол—паром ээзи ашак кара кайгаан.

Хүн хөөреп келген. Саадак бир доруг аътты сыындыр сывырган, паромдува кирип ойладыптарга, керерин киргеш, ында турган хүртү долгаар ашакты чаңдыр тепкеш, эриктиве дедир үне халаан.

— Кижи азыраан мал эртин кижи кылган эттен чоп хоярыл? Парсмдан кертар аът дайын шөлүнге кирип аар чүве бе мооңар!—деп, хорадаан ашак шугулдаан.

— Ол чүү деп чулчуруп турарың ол, ашак! Аваа хүртүң долган ор. Багай аттарны чаалыг черже чоруткан деп бодаар сен бе? Сээң паромуң улуг турган болза, дүүн-не кеже бербес бис, бе. Тар паромнуң хайы-дыр!—деп, Саадак шыжыгын келген.

— Аттар байтык, боттарынар-даа сутта дүжүп, айылга таваржып болур хире улус-тур силер. Мал-магаңнар сүрүп алгаш дедир чаңызарза, эки боор—деп демги ашак кыжырып каан.

— Мээң сутта эштир, эжинмезимни сен канчап билир сен! Кадыр даргта те мен. Терең сутта балык мен.

— Ийет, мен билир мен. Дамырак суглуг, тайга черниң кижизи-ле-дир сен. Будунга дага кедип алгеш, даг үнүп, те боолап чораан ачы-ла-дыр сен!—деп, демги ашак даа соглээн.

(Эгези № 81 «Шында»).

Хөрек иштинде калчаалыбиле соп турар чүректеривисти намдадып, бүгү чүве эки эртканинге амырап, кызыы оңгуыс иштинде олур бис оң. Элээн каш пулеметтар бистиң позициявысты боолап, чал кырында довуракта ны тө адып, өлезин бистериң баштарывысче төктүп бадып турган. От шуумунда эртенги арыг агаарда доозун бурулаар чүве. Улуг ок-биле адар пулемет ыыт чок барган, а өскелери биске ыдыг кончуг коргунчуг эвес.

— Өзалдап калганнар!—деп, дүн дургузунда салы арбайтыр үнүп келген арнын дырыштырбышаан Желтых чугаалаан, сеткили ханып каттырган.— Мегелеп каапкан бис—ыдыг кончуг болгай бис!

Ооң соонда командир ширпин апарган, айтырган:

— Кандыг-дыр сен, Лукьянов? Туттунуп шыдаар ышкаш сен бе?

Лукьянов балыгланган бажын халайтып алган, шыырыгып, шинели-биле ораттынып олурган. Ооң балыы ыдыг кончуг коргунчуг эвес хире, ол човуурттавас, хомудавас-даа, чүгле малярия-дан сирилээр ыдыыр.

— Шыдажыр мен — деп, Лукьянов ооңум харылаан.— Санитар кезээнче бардынмаслы болгай.

— Бардынмас—деп, командир бадыткаан.— Кежээ дүжеріи мана.

Бис шуптувус орү көрүп алган ыыт чок олур бис. Бо дувүрээзиниг эртеннин ырадыр кызыпканы бойдустуң болгаш кижиниң аваа чуртталгазының дутайында уттундуруп бар чыткан бодалдар мыя каш минутаның иштинде эңмежок хей сагыш бодал болгаш коргуушкун-биле долган бистиң чүректериисче туразында хөме булган кирип келген. Бир талазындан удавас болур дүвүрээзин дугайын сактып, кажанда амыр-соксаад чокка чоруур солдаттың бодалы, өске талазындан уттундуруп барган тайбың амыдыралдың тыныжы сагышка шак-ла мынчаар артып калыр чүве чораан.

Бо дугайын бис чугаалашпас бис, ыдыг-даа болза Попов-тан өскелери бо дугайын бодап турарлар. Боолаашкын ооңургай бээри билек, Попов ажыл чогундан чалгаарап эгелээр, ооң соонда хөлеции ужулгаш, погоннарының адаанга катай тудуп алыр демирлер кылып эгелээр. Чоокта чаа аңаа ефрейтор дужаал тывыскан, Попов каш хонук иштинде погонун каастап, немец кызыл кабельден мичиг кылып алган, ам иштинге тудуп алыр калбак демирлер кылып кирипцеин ол. Желтых илези аажок чымчап, чоргаарланган аян-биле бисти кезиң көргүлээр. Лешка мурнунда оңар дүрзүгүр. Кривенок бажын доңгайтып алган пулемёду-биле үрелдежип олурган.

— Батальон командири силерниң шуптунарны шаңналга кирер дээн. Пулемёт дээш. Бир-бир медальдарны алыр бис—деп, Желтых чугаалаан.

Солдат кижиге медаль алыры кажан-даа өөрүүчүг (эң ылангыя ам-даа шаңнал чок улуска сут), чүгле Желтых бо дугайын күзээр деп бе—ооң хөрээнде шаңнал эңмежок ышкажыл. Кривенок биле мээң чүү-даа чүве кадаваан хейленнеривиске кандыг-бир шаңнал болза дыка-ла таарымчалыг болур ийик, Лешканың база-ла ыдыг, ооң гвардейжи демдээнден өске база чүү-даа чок. Лешка командирже улуг хавактыг бажып таарынмаан хевирлиг эргилдирип келгеш, чугаалаан:

— Херек чок чүвеин! Сен маңаа медаль чедип чадаа чыдырында сеин беш катап өлүрүп каастар.

— Чүге?—деп, Желтых чазык удурланган.— Ам камгалал үезинде ону кылыры белен. Дивизия командири ат салган соонда ол-ла. Дүүн кежээ хей-ле кончуттунуп турган-дыр сен: Тергинин эки болду көрдаан.— Оон кыжыра аарак немеп каан:—Люська болчагта чедип келир, а сен дээрге шаңнал алган турар. Душтук оол! «Командириң бо сөстериндеп хөрөөм ишти ол-ла дораан муңгаргай ыстап эгелээн.

«Бир-тээ ол Лешкага ынча деп чугаалап турарын бодаарга, бистиң санинструкторувуска ону төлептиг кылдыр санап турары ол-дур. Ол менээ-даа, Кривенокка-даа ынча деп чугаалаваан-на болгай, чүгле Лешкага ынча дээн. Бир эвес оларныц аразында кандыг-бир чүве турбаан-даа болза, тура берип болур, аваа эвес чылдаартып турары ол болдур эвеспе» деп мен база катап муңгарап бодап олурдум. Ындыг-даа бол Задорожный анчыгзынып химиренген:

— Люськаның менээ херээ чүл... ытка беш дугаар бут ышкаш артык чүве-дир ол. Оон артык кыстарны көрүп чордум.

Мен чүү деп бодаар аайын безин тыппайн барган мен. Ооң мегелеп олурары ол бе азы шыныы чугаалап олурары ол бе, оозун дораан билип алтар аргажок. База катап кежээки чүдек бужар болгаш човуланныг каразыышкынар тыптып келген. Мен ону чок кылырын ораладжып олурган мен.

— Хе, Люся!—деп, Лешка шоотканзыг химиренген.— Бис мында окка баштарывыс салып берип турувуста ол тылда улус-биле ылчынажып турар ол. База медаль ажылдап ап турар. Демги ол капитан... Кым дээр ийик мон? Мелешкин. Люся шагда-ла ону тырыылап турбажык бе. Мен билир мен.

Капитан Мелешкин! Эрин салдыг, хөөнүү кончуг чараш кара эр ле. Шыкап-ла бир катап марш үезинде санитар тергезинин чанында сл аттыг чораанын көргеп мен. Уруглаарга бир-ле чиир чүве берип чораан, Люсяга база, а Люся хөлчок амырап хүлүмзүрээн олурган чүве.

Мунгарал болгаш шыжыгышкын мени шуут-ла хөме апкан. Бодумнуң болгаш чырык чер кырында хамык-ла чүвенің хорааданчыы кончуг. Ынчалза-даа бүдүү иштимде үунда чөпшээрешпес чөрүү бодал бар: чок, ол оңгуже баксылап кээп, изидип эгелээн. Эгиннер-биле мага-бот ам-даа хөлегеде, а баштарга изин хөлчок. Желтых ашактар ышкаш ышкыштавышаан, оске талазында хава чанынга хөлегеге олуруп алган.

— Көрем, шимээн чок! Чаңгыс-даа мина чок. Элдептиин—деп, ол чугаалаан.— Кежээге чедир олурар бис, оон чаа черже көже бээр бис.

(Уланчылыг).

ССРЭ-НИҢ КОМАНДАЗЫ МУРНАЙ БЕРГЕН

МЮНХЕН. (СЭТА-ның тускай корр.). Совет хоккейжилер апрель сесте ЧССР-ниң шилиндек ойнакчыларын 5:2 санга уткаш, шайбалыг хоккейге делегейге чемпион илередир маргылдааның мурнуку одуруунче кирген. Маргылдааның баштайгы чартыында бистиң командавыс дорт ужуражыышкынга шуптузунга, тиилекчи болгаш 8 саниг апарган.

Бо удаада совет командадан Якушев (ийи), Капустин, Петров, Харламов олар бир-бир шайбаны киргеннер.

Эрткен понедельникте-ле бистиң командаңыг удуртукчузу Б. Кулагин мынча дээн: «Ол дээрге делегейге бирги чер дээш маргылдааның эң солун ужуражыышкыннарының бирээзи болур. Чехословак команда — тергиин эки белетелдиг. Ынчалза-даа бистиң командавыс база-ла бо сезонның кол маргылдаазынга бүрүн белеткелдиг келген». Удуртукчунуң сөзү херек кырында бадыткаттынган. «Олимпия-Халлени» долдур олурган көрүкчүлер дыка солун аргаларны, хаалгаларже чазыг чок кагыышкыннарны, хаалга камгалакчылары — голкиперлерниң тергиин, кашпагай оюнуда- магаданнар. Маргылдаазының киржикчилери дыка дүрлүг чиң тээп чораан. Пароходтуң ыжыл, ооң соонда алгызын дыңнааш, чүүктүг шарыларын каапкаш, үш кижи каккаш чыдыпкан. Сараланы мунган Саадак пароходту көрүп четтикен, чоржаң аттыг ийи эжи халдып кээрге, чалгыглар элди ажыр окталып шурагылааш, каң-халыындан хойган чүве дег, эрги ушунче кире халчып тургулаан. Тывалар бодунуң амыдырал-чуртталгазының чыдып калганын ыр-шоорга илередирде, даады-ла Улуг-Хемниң дошка кыстырганы-биле деңнеп кааптар чаңчылдыглар. Улуг-Хемниң кыдынга эң баштай келген кижи канчан сеткили амыравас

Бөгүн

«Тувинская» правда

● **«Кижизидикчи — кушажылчы коллектив».** Мурнуку чүүл.

● **«1975: беш чылдың доостур чылы».** Республиканың чүүл-бүрү информациялары.

● **«Эки-ле кылдыр сагындырар».** Улуг-Хем районнуң ажыл-агыйларында чаа суггат сезонунга белеткел дугайында И. Расенниктиң корреспонденциязы.

● Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң дөртү чыыжынга соңгудалар талазы-биле округтарның соңгулда комиссияларының составын бадылаар дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы.

● **«Тиилелгениң 30 чыл оюнга уткуштур».** Г. Петровтуң корреспонденциязы.

● Эвилелдиң, бадыткының болгаш спорт информациязы.

Телевидение

АПРЕЛЬ 10-ДА

МОСКВАДАН

9.00—Дамчыдылгалар программазы.
9.05—**«Юбилей чылының репортажы»** деп документалдыг фильмниң баштайгы көргүзүү.
10.05—**«Москва чоогунга ужуражылгалар».** Раменск районда социалистиг чаруштың мурнакчыларының кежээзи. Өңнүг.
11.50—Медээлер.
12.00—**«Венгрияның Дунай эриктериндe».** Документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү.
12.30—**«Алдын шайба» клубтуң шаңналы дээш».**

КЫЗЫЛДАН

13.00—Киножурнал.

МОСКВАДАН

13.10—**«Спортлото»** тиражы. Өңнүг.
13.20—Владимир Крайнев ойнаар. Өңнүг.
13.50—**«Миллионнарның ленинчи университеди». «Бүдүрүлгениң курлавырлары».**
14.20—**«Джамиля».** Уран-чечен фильм. Өңнүг.
15.40—**«Эртем—бөгүн».**
16.10—**«Документалдыг экран».** Дамчыдылганы шулукчу Р. Рождественский эрттирер.
17.30—**«Ye».** Информастыг программа.
18.00—**«Спортлото»** тиражы. Өңнүг.

КЫЗЫЛДАН

18.10—Телекедээлер.
18.20—Телемедээлер (тыва дылга).
18.35—Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

18.40—**«Миллионнарның ленинчи университеди». «Бүдүрүлгениң курлавырлары».**
19.10—**«Джамиля».** Уран-чечен фильм. Өңнүг.

КЫЗЫЛДАН

20.30—**«Аныяк гвардия».** Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

21.00—**«Документалдыг экран».** Дамчыдылганы шулукчу Р. Рождественский эрттирер.
22.20—Владимир Крайнев ойнаар. Өңнүг.
23.00—23.30—**«Ye».** Информастыг программа.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

кинотеатрларда

АПРЕЛЬ 10-ДА

«НАПЫРАЛ»: **«Дээр-биле чарылбас мен»** 9.30, 11.25, 17.10, 19.05, **«Адыг сактып ал»** 13.20, 15.15, 21.00 шактарда.

ПИОНЕР»: **«Золушкага үш тоорукчуган»** 9.00, 10.50, 16.50, «Ленин дугайында көргүзүлер» 15.00, «Ынакшылдың чалыраажы» (2 сериязы катай) 12.30, 18.30, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Дустуг ыт»** 14.00, **«Маккевнаның алдыны»** (2 сериязы катай) 15.30, 18.00, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Тисса хемде»** 15.00, 20.30 **«Сакко биле Ванцетти»** 16.30, 18.30 шактарда.

1961 чылдың апрель 4-те ЧООДУ КАРА-ООЛ КҮНЗЕКОВИЧИГЕ Кызылдың автоинспекциязының тывысканы ДА сериялыг, № 021247 чолаачы шынзылгазы читкен, ону күш чок деп саналр.

Бойдус булуңу

Кара-куш чаажыккан

Кара-куш шагда-ла олгулеп калган мамонтунуң үезинде-ле турган дээрзин тускай шинчилелдер бадыткап турар. Ооң ам-даа хойу биске билдингир. Бистиң хүннеривисте кара-куш бойдус камгалалының «Кызыл номунче» кирип бижидип алган.

Рыбинскинин суг хөлбээнин чараш бойдус чурумалдыг эрнинде турар Дарвиниң камгалалдыг черниң эртем ажылдакчылары бо шаг-төөгүдеп бээр черлик куштуң кижизиле оңнуктештирерин, биргээр чугаалаарга, чаажыктырарын өөренип көрүп турар. Ук шинчилел бир талазында амдыгаа дээр черлик куштуң биологтуг онзагай талаларын хандыр өөренир арганы базаа бээр. Бистиң чуртууста эң баштайгы бо кара-куш фермазында элээн каш муң куштар турум «чурттап» турарлар.

(СЭТА).

Иви бышкаа

Тожунуң «Тоора-Хем» совхоз күрүне планынга эт дужаары-биле чылдын-на 1500 баштан куду эвес ивини согар. Күрүнеге дужаар эт белеткээр кижилер малдың бышкаан камныг сооң алырынче мынчага чедир кичээнгей салбайн турарлар. Мээн бодалым—ивилериң бышкаан камныг сооң алырынче кичээнгей салыры чугула. Ону ажыл-агыйның складында өске кештер-биле бир дөмей, үнелеп дужаан турза кандыгыл. Оон ол хамык бышкактарны эттээш, малчыныарга, ажылчыныарга идиктерден кылдырып бээрин организастаза?

Белеткээн кештериниң бышкактарның чамдызындан кылган идиктерин садыг организацияларын дамчыштыр саарылгаже киирзе чүү? Районнуң амыдырал хандырылга комбинадынча-даа дугуржулга өзугаар дужаан болгай.

Бо ажылды шак мынчаар чурумчудар болза, бышкак дилеп, сураглаан кижилериниң саны кызырлып, ындыг идиктерни магазиннерден азы амыдырал хандырылга комбинаттарындан садып алыр апаар.

Ш. САЛЧАК.

АҢНААРЫ ХОРУГЛУГ АҢНАР

(Айтырыгга харыы)

Тожу районнуң Сыстыг-Хем чурттуг хоочун аңчы Кыргыс Намдак тайганың кызыл бөрүзүн өлүрүнү чүге хорааныл деп айтырыгны бистиң солунну дамчыштыр аңныр ажыл-агыйының специалистеринге тургускан. 70 хар ажып чоруур бо аңчының айтырыыга харыы кылдыр республиканың аңныр-тывыш ажыл-агый эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы Николай Михайлович Никифоров бистиң дилээвис өзугаар даразында үүлдү бижээн.

Дириг амытаннар талазыбиле Тыва байлак. Чүгле сүт чемштиглериниң янзы-бүрү хевирлери безин 80 ажып турар. Ынчаарга оларның чамдызы бүгү делегейде безин ховар аңнарның аразынга санадып турар. Чижээлээрге, ирбиш, чээреп база кызыл бөрү болгаш эртемденнериниң азыл кундузу дээрге Тожунуң кара кундузу делегейниң ховар аңнарынга санадып турар. Ынчангаш ындыг аңнарның аңизашкынның болгаш өскедаа чылдагаашнарының уржуулдан эвээжеп келгенин барымдаалааш, оларны өлүрүнү бүгү чер-делегейге хоруур деп шинтпирни делегейниң эртемденнери хүлээп алган. Ховартаан аңнарны, куштарны «Кызыл ном» дээр дептерге бижээн соонда, оларны кым-даа өлүрер эрге чок апаар.

Ам бистиң республикада аңнаары хоруглуг аңнарның чамдыктарының амыдралыбиле таныжын көрээлиңер.

Тываның кара кундузу колдуунда Тожунуң Азас хөлде турар, каш чыл улаштыр оларның саны 40—50-ден ашпайн турарын бистиң специалистериивис тодараткан. Хадың болгаш талдар хээп чип амыдыраар бо амытаннар суг уныга өглерип кылып алыр, кыштадыр чиир ыяжын баш удур белеткеп алгаш, кыжын дашкаар үнмес. Часкаар бир кундус-ла үш-дөрт ооңдуг апаар. Олар өзүп чорда хемнер үерлеп эгелээш, кундустарның өөн үреп кааптар, чаш төлдериниң хей кезии кырлыр. Ынчангаш оларның өспейн турары ол.

Ирбиш Тывада эң ховар аңнарның бирээзи. Саян сыныының мурнуу эдектеринде Тапзы-Уулада, Моңгун-Тайгада болгаш Сенгеленде, Шапшаалда ол амытаннар ийнчаңгыс бар. 1972 чылда Тожунуң Кижи-Хемге, 1975 чылда Өвүр чоогунда сыннарга ирбиш истери көзүлген.

Ирбиштиң узуну 130 см, кудуруу 90 см ажыг, узун. Куу-борацымаар кежи төгерик-төгерик кара шокарлыг. Ортаа Азияның дагларында, Казахстанда, Алтайда болгаш Саянда чурттап турар бо араатаннар те-чуңма, элик, куш тудуп чип амыдырап чоруур. Ирбиштер февраль айда эдеришкен соонда, апрельди төнчүледир ооңдап эгелээр.

Ирбишти аңнаарын Тывада шуут хораан. Чүге дээрге оларның өзүп көвүдевейн турарының чылдагазы ам-даа эки тодараттынмаан.

Кызыл бөрү. Бо бистиң республикада болгаш бүгү чуртта эң ховар аңнарның бирээзи. Ол Ортаа Азияда, Сибирьниң мурнуу талазында болгаш Ыраккы Чөөн чүкте бар бооп турар. Ол аваа бөрүдеп улуг болза-даа, даваннары чолдак болгаш кудуруу селбегер. Узуну бир метр ажыг, кудуруу 50 см, думчуу чолдак болгаш кулактары бичии, сүүрүп эвес. Кежиниң оңу кыскыл-өле ийикпе азы дилги ышкаш кызыл. Кудуруун колдуунда куду бадырып алган чоруур. Олар кадыр туругларга өөр-өөр бооп алган амыдырап чоруур. Аңны сегиртип тургаш, тудуп чиирлер. Бо араатаннарның амыдыралы, онзагай байдалдары ам-даа эки тодараттынмаан.

1973 чылдан бээр кызыл бөрүлериниң көскүлеп апарганының дугайында медээлер биске Мөңгүн-Тайга, Өвүр, Чөөн-Хемчик районнардан кээп турар апарган. Ону хынап көөрүвүске, улустуң бөрү деп санап турган чүүлдериниң чамдыктары, черлик ыттар болган. Ылаңгыя Өвүрде хой тудуп чип чоруур черлик ыттар кончуг хей.

Нинтизи-биле Тывада кызыл бөрү ховартаан деп санап турар бис. Ынчангаш ол хоруглуг, ынчалзажок ындыг өөр бөрүлер мал-магаңга хора чедирип туруп берзе, ол дугайын аңныр болгаш аң камгалалының органнарынга дыңнадып медээлээш, оларның чамдыктарын узуткан болур.

Н. НИКИФОРОВ,
республиканың аңныр-тывыш ажыл-агый эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы.

УЛАР—СЫННАР КУЖУ

Совет Эвилелиниң девискээринде улар куштуң беш хевири бар болуп турар. Олар Кавказтың, Ортаа Азияның, Памирниң, Алтайның болгаш Саян сыннарының кезээде эривес харлыг бедик баштарында чурттап турарлар.

Бистиң республиканың девискээринде улар куштуң саны эвээш. Улар — күртүдеп-даа, фазан куштан-даа улуг, бора-куу оңнуг куш. Ооң оргазында шөйбек ак-ак, быгынарын куду баткан узун кара-кара демдектер чуруттуулаан, боостаазының чүглериниң өңү аксымаар. Уларның ындыг өңнүг болганы хаяштар аразынга хоруп чаштынарынга дыка таарымчалыг.

Чайын-даа, кыжын-даа улар далай деңнелиндеп 2000-дан 4000 метр чедир бедиктерде чурттап чоруур. Ынчангаш уларны кончуг бедик сыннарның кужу деп санаары аваа эвес.

Уларның рацион-чемнижинге тайганың от-сигениин, янзыбүрү үүштериниң үрезини, бүрүлери кирип турарындан ангыда, курт-кымыскаяк база кирип турар. Кеззеде хаттыг, харлыг, соок тайга тастарынын от-сиген болгаш өске-даа үүштериниң дүжүдү багай болганында улар хүнү бадыр соксаш чок мацнан турган, хырнын төттуруп алыр. Тодуп алган соонда хая-даштар кырынга олурупкаш, чүглерин арыглап аштап азы элезин довуракка эштип дыштанар.

Апрель төнчүзүнде азы май айның эгезинде кыс улар хаялар баарынга аваа черге 8-тен 15 чедир ак-хүрен шокарлыг сиген дег сарыгзымдар өңнүг чуургалар ооңдаар. Улар чуургаларын үш неделя хире базар. Июнь айның эгезинде бичии уларжыаштар чуургаларындан чазылгаш, дораан-на иезин-биле чем дилеп чоруптарлар. База үш неделя болганда ужуп турар апаарлар.

Улар—кадыг-дошкун соокту-даа тоовас. Ол чай, күстүң лургузунда азжок семирип алгаш, ол чаның дузазы-биле соокту-даа, азын-чем чегей үелерин-даа эрттирип шыдаар. Улар — конкуг серемчилелдиг болгаш дезиг куш. Те-чуңмалар, аргар-кошкарлар турар черлерге уларның турары таварылга эвес. Серемчилелдиг куш черден-даа, агаардан-даа кел чыдар айылды дораан эскерип кааш, тайга-сынны чаңгыландыр алгыра бээрге те-чуңмалар, аргарлар дораанна айыл чок черже дезиптерлер. Ынчангаш улар бо дуюглуг аңнарның «таңнылы» болуп турар.

Шаанда, революция мурнунда чамдык черлерге (Киргизияга) улар эъдин чамдык аарыглар эмнээринге ажылдап турган. Ынчангаш ол үеде улар аңнаары-биле дуржулгалыг аңчыларны шилип алыр турган. Шынында улар эъдин кандыг-даа аарыга дузалап шыдаваазы билдингир. Улар эъди семис болгаш магалыг амданныг, бедик шынарлыг эт.

А. САНЧАТ,
охотовед.

Тайганың эзим-аргазы. Кеззеде ногаан турар чодур пештер, дээрже дүнүүштелип үнген узун шивилер. Маңаа аваа хүннерде ыржым, шөлээн. Оң ногаан эзимниң ыржымы ынчан ооң турум чурттакчылары: диңнер, күртүлер, кара-куштар, кодаанар, ыраажы куштар үреп турар. А суббота, воскресенье хүннеринде аңаа кызылчылар дыштаныры-биле чеде бээр. Ынчан ногаан эзимниң иштинге катыы-хөг, чугаа-соот чаңгыланып үнер. Ында-мында лыжалаан кижилер сыыладып-ла турар. Олар аңаа хоглуг-омак дыштанып, тайганың үбээнчи, шаанактың чаагай чыды долган арыг агаарын тынып кадыкшылын быжыглап, күш кирип ап турарлар.

Бо үстүнде чурукта Тайга станциязының чанында пештүг эзимде орук-биле кызылчыларның селгүүстеп чоруп турары-дыр.

К. АРАКЧААНЫҢ фотозу.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ. Индекс 667000

Кызыл. Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда киллизинин 31-75, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал киллизинин 37-13, культура киллизинин 23-54, кодээ ажылагый киллизинин 21-47, үлетпүр киллизинин 23-54, чагаа киллизинин 41-27, информация база совет тургузуг киллизинин 20-60, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Пом үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы, (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажын № 1).

Тиражы 16.560 ЧАГЫГ № 144.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

ТС 00346.